

Takáts József

Az antik gyógyír

VÖRÖSMARTY MIHÁLY: *A MERENGŐHÖZ*

A MERENGŐHÖZ

Laurának

Hová merült el szép szemed világa?
Mi az, mit kétes távolban keres?
Talán a múlt idők setét virága,
Mín a csalódás könnye rengedez?
Tán a jövőnek holdas fátyolában
Ijesztő képek réme jár feléd,
S nem bízhatol sorsodnak jóslatában,
Mert egyszer azt csalúton kereséd?
Nézd a világot: annyi milliója,
S köztük valódi boldog oly kevés.
Ábrándozás az élet megrontója,
Mely, kancsalúl, festett egekbe néz.
Mi az, mi embert boldoggá tehetne?
Kincs? hír? gyönyör? Legyen bár mint özőn,
A telhetetlen elmerülhet benne,
S nem fogja tudni, hogy van szívöröm.
Kinek virág kell, nem hord rózsaberket;
A látni vágyó napba nem tekint;
Kéjt vesz, ki sok kéjt szórakozva kerget:
Csak a szerénynek nem hoz vágya kint.
Ki szívben jó, ki lélekben nemes volt,
Ki életszomját el nem égeté,

Kit gőg, mohó vágy s fény el nem varázsolt,
 Földön honát csak olyan lelheté.
 Ne nézz, ne nézz hát vágyaid távolába:
 Egész világ nem a mi birtokunk;
 Amennyit a szív felfoghat magába,
 Sajátunknak csak annyit mondhatunk.
 Múlt és jövő nagy tenger egy kebelnek,
 Megférhetetlen oly kicsin tanyán;
 Hullámin holt fény s ködvárak lebegnek,
 Zajától felrémül a szívmagány.
 Ha van mihez bizhatnod a jelenben,
 Ha van mit érezz, gondolj és szeress,
 Maradj az élvel kínáló közelben,
 S tán szebb, de csalfább távot ne keress,
 A birhatót ne add el álompénzen,
 Melyet kezedbe hasztalan szorítsz:
 Várt üdvöd kincse bánat ára lészen,
 Ha kart hizelgő ábrándokra nyitsz.
 Hozd, oh hozd vissza szép szemed világát;
 Úgy térjen az meg, mint elszállt madár,
 Mely visszajő, ha meglelé zöld ágát,
 Egész erdő viránya csalja bár.
 Maradj közöttünk ifju szemeiddel,
 Barátod arcán hozd fel a derút:
 Ha napja lettél, szép delét ne vedd el,
 Ne adj helyette bánatot, könyűt.

1843. február vége – március eleje

Nemrégiben Gere Zsolt alapos tanulmányban tárta fel¹ *A merengőhöz* című költemény megismerhető életrajzi környezetét (házasságkötési dokumentumokat, egykorú leveleket, nyomdai szerződéseket vizsgálva), s arra a következtetésre jutott, hogy a Gyulai Pál Vörösmarty-életrajzá-

ból ismert szép történet² a költő és leendő hitvese megismerkedéséről és a nászajándéku átnyújtott költeményről voltaképpen fikció, amely mindeddig elfedte és helyettesítette „a házasság és a kapcsolat szinte teljes történetét”, s akadályozta a műnek az életrajzi kontextustól függet-

lenedő értelmezését. Márpedig Gere szerint el kell oldozni egymástól a költeményt és az életrajzíró hatásos elbeszélését: „rendkívül valószínűleg tartom, hogy *A merengőhöz* az eljegyzés után, illetve a házassággal összefüggésben íródott volna”, írja, arra utalva, hogy a szöveg vélhetően a tizenkilenc éves lány és a negyvenhárom éves férfi lánykérés előtti kapcsolatának feleltethető meg. Csajághy Eleonóra (a költő adta néven: Laura) és Vörösmarty 1843 tavaszán házasodott össze; a mű először 1844-ben jelent meg, s 1847-es kiadása óta van „Laurának” ajánlva. Az ajánlással valószínűleg végleg eldölt költemény és életrajz összekapcsolódása. Az alábbi bekezdések mégis arra tesznek kísérletet, hogy az életrajzi környezet nélkül értelmezzék *A merengőhöz* című alkotást, onnan indulva el, ahol Gere Zsolt a maga fejtegetéseit lezárta.

A 18. század végének, 19. század elejének magyar irodalmában számos merengő, álmodozó, ábrándozó, mélabús hősnővel és hőssel találkozhatunk,³ s e többféleképpen megnevezett lelkiállapot az irodalommal kapcsolatba került korabeli szereplők számára egyszerre tűnt vonzónak és veszedelmesnek. Vörösmarty későbbi társai, az ifjú Bajza József és Toldy Ferenc levelezésükben például egyenesen versengtek, melyikük a nagyobb melankolikus. „A természet kellemeit szemlélve

járom az árnyékos erdőt – írta barátjának Bajza 1821-ben –, a magas hegyeket, s a melancholia nyomon követ... Szeretett Barátom! csak a te édes társaságod, s azon szerencsés órák, melyeket véled el-töltöttem, csak azok üzhették meszsze tőlem a melancholiát. Itt, ha a mély csendű erdőket járom, fél nap sem szóllok senkivel, s csak magamra hagyatva álmodozok.”⁴ Az egyedüllét lelkiállapota, érzelme a melancholia, az álmodozás, amelynek a barát társasága lehet csupán a megszüntetője. Toldy válasza így hangzik: „Arrol írsz, hogy melancholicus vagy: Oh, barátom! nagyobb nállam nem vagy! És én a melancholiát nagyon is szeretem. Igazán az, amit bajszos Danink mond: a melancholiában:

A vidámság csak a valóságnak
S szűk Jelenvalónak szedheti rózsáit:
De te, karján a szép álmodozásnak,
Éled a Jövendőt s a Múltnak órájít.

Úgy ám, Kedvesem! Boldog a melancholicus, a *voltból, jelenből, jövőből* és a *csupa idealból* él, holott a szegény világi ember (mert a nem melancholicus csak a világnak, s nem magának él) csak a jelenből tápláltatik, s nekünk, oh Bajza! ime még három tér vagyom.”⁵ Az idézett Berzsenyi-költemény, *A melancholia* teszi világossá igazán, mi teszi Toldy szemében vonzóvá a mélabút: a belőle származó költői nyereség. A melankólia költői

érzelem, az alkotás előfeltétele, garanciája. A csak jelenben élő „világi emberek” nem maguknak élnek, hanem a társadalomnak, írja az ekkor még magára költőként gondoló későbbi irodalomtörténész: szegények, belőlük sohasem lesz költő. De Toldytól tudhatjuk meg azt is, hogy ugyanezen lelkiállapot veszedelmes is lehet.

Négy évvel később, 1825-ben hosszabb levélben számolt be Bajza barátjának négy nő közötti ingadozásáról, udvarlásairól és visszavonulásairól, igazi regényhősnek érezve magát („mostani situációm, s már egész életem több idő óta olyan, mint egy román”), az egyik elválási jelenetet ekként írva le: Lotti „*könnyezve kért ne hagyám-el* őt, én, ki egyetlen barátja vagyok, kinek panaszolkozhatik, ha testvéreitől sértéseket szenvedt; – s amint az ifjú szív szomorú ábrándozásában szokott, mint én és te is cselekvők – s halált ohajtott.”⁶ Az ábrándozás tehát veszélyes lelkiállapot, mert halálvágyhoz is vezethet. Toldynak akár ezen a ponton is eszébe juthatott volna egy ismert szakasz a közelmúlt magyar költészetéből: levele idézett részéhez Dayka Gábor *A titkos bú* című műve illetett volna, amelynek beszélője homályos bánattól szenved (talán régi emlékektől, talán előérzetektől, maga sem tudja), s így szól a végzethez: „azonnal hozd el végét napjainnak!”.

Ugyancsak a Bajza–Toldy-levelezésből hoznék példát arra, hogy a merengés a kortársak számára hasonló lelkiállapotot jelenthetett, mint a melankólia, az álmodozás, az ábrándozás. Bajza egyik 1826-os levelében magyarázatot kér barátjától, miért akarja megváltoztatni az egyik költeményében az alábbi sort: „sírkereszt romjára dőlve merengtem”. Toldy ugyanis úgy vélte, e sor jobban hangzana, ha ekként szólna: „sírkeresztnek romján ültem én”. Bajza védelmébe vette az eredeti változatot: „Mert hogy az ülés Stellungjában könnyen valakin a bús merengés színeit megismertetni, mint megdőlvé; hogy a bús merengés ülést látszik szeretni; hogy az ülés határozottabb kép a dőlésnél, ezek éppen úgy nem okok a dologra, mint ahogyan nem egyebek gyümölcstelen elme-szőkdelléseknél. Ha te künn sétálván egy valakit látnál egy fának tövében megdőlvé..., kinek feje karjára támasztva, homloka tenyerével befedve van, s szemei egy pontra bizonytalanul csüggesztve, mit gondolnál felőle? azt e hogy ez valamely Assamblenak zajgó fényes képeivel foglalatoskodik, vagy azt, hogy búsul? Minden bizonnyal az utolsót s nem az elsőt? Miért? mert bizonyosabb jeleket lát szemed benne a búra, mint a vigságra.”⁷

A merengőt tehát a testbeszédéről ismerjük fel, hiszen ő maga szótlán. Testtartásának a jeleit olvasva

tudunk következtetni feltételezhető gondolataira. Bajza leírásában a merengő magányos, néma, távolba tekintő, magába forduló, bánatos ember. Ilyennek kell elképzelnünk *A merengőhöz* című költemény lányalakját is. Ugyanakkor őt nem a természetben helyezi el a mű, mint Bajza a maga merengőjét (vagy korábban melankolikus önmagát), hanem társaságba. Talán erre utal a vers 45. sorának többes száma, s a beszélő önmegnevezése („barátod”) a 46. sorban: mintha e lány egy baráti társaságból kapcsolódott volna ki magába vonulásával. S ennél többet nem is tudunk meg a költeményből a hősnőnkéről. S nemcsak mi nem tudunk róla szinte semmit, a beszélő sem tud sokat; ő is csak találgat, testbeszédet olvas, s a következtetései eközben (3-8. sor) a Berzsenyi-műből ismert nyomvonalon haladnak. Aki mereng, az nem a jelenben él, hanem a múltban vagy a jövőben. S mivel a mi hősnőnk nem költő, a jelenből való kikapcsolódásának nem lehet költői haszna, csak veszélyei.

Az érzelmek, amelyeket a beszélő felfedezni vél a merengő arcon – a bánkódás, a félelem, a bizalmatlanság –, a korban a lélek betegsége jeleinek számítottak. „Egy 1835-ben napvilágot látott magyar nyelvű munka, Köteles Sámuel antropológiája az andalgást a mulékony lelki betegségek között tárgyalja” – írja már hivatkozott tanulmányában Tóth Orsolya,⁸

s idézi is az erdélyi tudós művét: az ilyen lelkiállapotba került ember „figyelmét kevés vagy éppen csak egyetlen tárgyra szegezi, legtöbbször pedig saját gondolatjaira. Ha az andalgás szokássá válik, uralkodóvá lesz, s mintegy hajlandósággá válik, lelki betegségnek mondhatni. Ezt a lélek akarata által már nem lehet mérsékelni, végre búskomorsággá (melancholia) változik.”⁹ *A merengőhöz* első nyolc sora a lélek betegségének felismerése, további sorait pedig „lélekgyógyászati beavatkozásnak” nevezhetjük. Vörösmarty műve didaktikai költemény, amely a lélek gyógyítására irányul. S mivel még a pszichológiai ember világa előtt járunk, terápiájának a középpontjában filozófiai kérdés áll: „Mi az, mi embert boldoggá tehetne?”

Amint Pierre Hadot könyvéből megtanulhattuk, az antik filozófia elsősorban a szenvedélyek terápiája volt, a jó életmód megtanítása, s mindenekelőtt lelkigyakorlatokat jelentett. „Azt is mondhatjuk, hogy a jelen pillanatra való összpontosítás a lelkigyakorlatok lényege: ez szabaddít meg mindig a múltból és a jövőből fakadó szenvedélyektől”, írta a francia filozófiatörténész.¹⁰ „A filozófia elsősorban gyógymód, amely képes megszabadítani a szorongástól.”¹¹ A filozofikus élet – az ókorban – a filozófiai teóriákat ismételt az

életproblémák megoldására használó élet. „Ha belegondolunk abba, mit jelent az életmódként felfogott filozófia, rájövünk, milyen távol állnak a filozófikus élettől az úgynevezett filozófiai elméletek”, fogalmazott Hadot.¹² A filozófia ókori modellje „önmagunk átformálását” jelentette.¹³ A filozófia későbbi története során eltávolodott önnön antik modelljétől, s életmódból diszkurzussá változott, elméletek egymásra következésévé és vitatásává. Lehetséges, teszem hozzá már én *A lélek iskolája* gondolatmenetéhez, hogy a jó élet tanításának programja ekkortól átköltözött az irodalomba. Az olyan didaktikus költemények, mint amilyen *A merengőhöz* is, a filozófia antik modellje közvetlen leszármazottjának látszanak.

Az eszmefuttatások, amelyek a magyar irodalom filozófiátlanságát emlegették,¹⁴ az újkori, diszkurzussá vált filozófia nyomait (fogalmait, problémáit, téziseit) keresték az irodalmi alkotásokban, s nemigen vették, mert nem is vehették észre az ókori értelemben vett filozófia kérdéseinek, eljárásainak, javaslatainak a jelenlétét ugyanazon írásművekben, hiszen ezeket a kérdéseket, eljárásokat, javaslatokat már rég nem tekintették filozófiaiaknak. A diszkurzussá vált filozófia felől nézve Vörösmarty költeménye „ezerszer elmondott igazságokat” tartalmaz, amelyek inkább egy erkölcsprédi-

kációba illenének bele, mintsem a költészetbe, ahogyan Sík Sándor írta értetlenkedve.¹⁵ *A merengőhöz* „ezeregyedikszer újra elmondott” igazságai érdektelenek az újkori filozófia (vagy a romantikus költészet) szemszögéből nézve, de élettel telnek meg, ha olyan ókori filozófiai szövegek felől tekintünk rá, mint Cicero *Tusculumi eszmecezerje* vagy Seneca *Erkölcsei levelei*. A témája végül is ugyanaz, mint a Cicero-mű harmadik könyvéé, amely a magyar fordításban „A bánkódás enyhítéséről” címet kapta fordítójától. Csak Vörösmarty műve másféle választ ad a közös kérdésre, mint a Ciceróé.

Néhány éve Hajdu Péter elmés tanulmányban foglalta össze, hogyan szorult ki a 19-20. században az ókori irodalmi műveltség a magyar iskolai oktatás és ezzel a magyar kultúra perifériájára. Az általa elmondott történetet másként is el lehet beszélni. A görög és latin tanítás erős, majd gyengülő jelenléte majdnem a 20. század közepéig biztosította az ókori irodalom történetkészletének, műfajainak, témáinak, megszólalási módjainak stb. legalább részleges továbbélését a magyar irodalomban e műfajok, témák romantikus leértékelése után is. Az oktatás a 19. században a latint mint a magyar kultúra alapját kezelte, amiből Hajdu szerint „a világirodalom ge-

netikus szemlélete” is következett: „olyan szerves folyamat az irodalom e gondolkodásmód szerint, melyben a folyamat elején álló »minták« sok mindent meghatároznak, és ebből fakadóan a későbbi szövegek irodalmiságának megértése csakis az elődökhöz képest, például a különbségek megfigyelése révén lehetséges”.¹⁶ Nos, szerintem *A merengőhöz* (sok más 19. századi társával egyetemben) éppen ilyenfajta megértést vár el olvasóitól.

Sztoikus és epikureus jellegű ókori írásművekben is találkozhatunk a múlt és a jövő terhetől való megszabadulás, s a jelen kitüntetésének javaslatával, amely Vörösmarty költeményének 29-40. sorait is meghatározza. Seneca ötödik erkölcsi levelének végén ezt olvashatjuk: a remény és a félelem „a függőségben lévő lélek sajátja, mindkettőt a jövőre várakozás nyugtalanítja. Mindkettőnek pedig az a legfőbb oka, hogy nem a jelenhez alkalmazkodunk, hanem gondolatainkat a távolba vetjük előre.” A vadállatokkal ellentétben „minket a jövőendő és a múlt egyaránt kínpadra von”, mert az emlékezet „felidézi a félelem kínját, a jövőbe látás pedig előre sejteti. Pusztán a jelen miatt senki sem boldogtalan.”¹⁷ Hasonló tanítást közvetít Horatius Pompeius Grosphushoz írott ódája: „A jelent élvezd, a jövőt ne firtasd, / ami bánat sújt, mosolyogva tűrd el. / E világon még sose volt halandó / boldog egé-

szén.” (II. 16.) Tudvalevő, hogy Seneca *Erkölcsi leveleiben*, különösen műve első felében, noha hangoztatja a sztoikusokhoz tartozását, gyakran idézi egyetértően Epikurost; sőt, kilencedik levelében hangsúlyozza is a különféle filozófiai iskolák közös nyelvét és tételeit. A Horatius-óda első két sora is valamiféle epikureus-sztoikus vegyüléket mutat; legalábbis ekként értelmezte fordítója, Rónai Pál, amikor az „élvezd a jelent” inkább epikureus felszólítása mellé a „bánatot mosolyogva tűrd” sztoikus fordulatát helyezte.¹⁸

„A szakadék a sztoikus apatheia és az epikureus zavarmentesség (ataraxia) között verbálisan nagy, gyakorlatilag kicsi”, állította etikátörténetében Alasdair MacIntyre; végül is mindkettő „vigasztaló doktrína”. „A sztoicizmus jobb elvi alapul szolgált a közéletben való részvételhez, az epikureizmus az attól való visszavonuláshoz.”¹⁹ Vörösmarty költeménye talán azért is lett inkább epikureus tanítás, mint sztoikus, mert a megszólítottja nő, aki csak korlátozottan vehetett volna részt a közéletben. Ugyanakkor feltűnő, hogy *A merengőhöz* nem tartalmazza a „férfi beszélő fiatal nőt oktat a helyes életre” tárgy körben készült reformkori költemények szokásos intelmeit: sem a vallási, sem a honleányi, sem a család iránti kötelességekről nem esik szó benne. *A merengőhöz* tanítása szólhatna akár fiatal

férfihez is, csak az utolsó négy sora állít elénk férfi–nő kapcsolatot – erre később még kitérek. A költemény azért sem tűnik sztoikus jellegűnek, mert hiányzik belőle mindennemű erénytan. Amint hiányzik a túlvilági dimenzió is. A „mi az, mi embert boldoggá tehetne” kérdésre keresztény választ is lehetne adni, ám ebben az alkotásban ilyesmi nem merül fel. *A merengőhöz* pogány mű.

A *Tusculumi eszmecsere* már említett III. könyve a lélek betegségei közül a bánkódás gyógyításáról szól. Leszögezi, hogy a lélek gyógyszere a filozófia, s „ha meg akar gyógyulni és engedelmeskedik a bölcsek utasításainak, kétségtelenül meggyógyul”.²⁰ A III. könyv tizenötödik szakasza tárgyalja Epikurosz javaslatát. „A bánkódás enyhítésének lehetőségét két dologban látja: elfordulásban a kellemetlenségeken való töprengéstől, és visszatérésben az élvezetek szemléletéhez.”²¹ A mű következő szakaszai már az epikureus felfogás bírálatát, s a sztoikus válasz felvázolását foglalják magukban. Úgy látom, Vörösmarty költeménye épp azt tanácsolja a merengő leánynak, mint Cicero szerint Epikurosz: forduljon el a kellemetlenségeken való töprengéstől (lásd a 3–8. sor múlt és jövő felől érkező csalódását, ijedelmét, bizalmatlanságát), s térjen vissza az élvezetekhez (lásd a 33–35. sor felszólítását: „Ha van mihez bízhatnod a jelenben, / Ha van mit

érez, gondolj és szeress, / Maradj az élvvel kínáló közelben”).

A III. könyv huszonegyedik szakaszában tisztázza a római szerző végérvényesen, miben tér el a lélek betegségeinek gyógyítására tett epikureus javaslat a szerinte elfogadhatótól. „Egyetértének Epikurosszal abban, hogy a jó dolgokra való gondolással kell megszabadulni a bánattól, ha egyetértének vele abban, mi a jó”, írja.²² De éppen e legfontosabb kérdésben nem értenek egyet: „én a lélekben keresem a legfőbb jót, ők a testben; én az erényben, ők a gyönyörben.”²³ Az epikureusok valóban a gyönyörben, az élvezetben látták a legfőbb jót, amelyre minden ember törekszik, ám ezt nem korlátozták a testi élvezetre, mint Cicero állította – az epikureus fizika felől nézve nem is lehetséges léleknek és testnek olyan elválasztása,²⁴ amellyel a római író élt. Vajon mi számít legfőbb jónak, amelyre törekedni érdemes az életünkben, *A merengőhöz* című költemény szerint? Azt hiszem, a 16. sorban említett „szívöröm” (amely, ha jól értem, a 14. sorban megnevezett „gyönyör” lelkes ellenfogalma), a 19–20. sorban tárgyalt (önmérséklettel elérhető) „kéj”, a 35. sorból már idézett „élv”. Vörösmarty alkotása a „mi az, mi embert boldoggá tehetne” kérdésre óvatos epikureus feleletet adott.

Érdemes összevetni a mű 13–16. sorait Lucretius *A természetéről* című tankölteménye második könyvének hasonló szakaszával, hogy lássuk, mit is jelent *A merengőhöz* óvatossága. A római költő így beszél – Tóth Béla fordításában – a bölcsesség „biztos partjáról” nézve az emberi életet (II. 10–19.):

„Járnak az élet ködbevesző utain
szanaszéjjel,
Küzdve tehetséggel, születés
nyújtotta előnnyel,
S éjt-napot eggyé téve bajok közt
törve előre,
Kincs vagy birtok után, s hogy szert
tegyenek hatalomra.
Oh, boldogtalan emberi ész! Oh
vakhitü keblek!
Óh, mi sötétben s mennyi veszély
közt tölti az ember
Élete csöpp idejét is! Jól láthatja
pedig, hogy
Tőle a természet mindössze csak
annyit igényel,
Hogy minden fájdalmat távol tartva
a testtől,
S minden félszt és gondot esztől,
éljen örömben.”

A tanács többé-kevésbé azonos a római és a magyar alkotásban: tarts távol „minden félszt és gondot” eszedtől, s élj örömben. Mégis van különbség a két szövegrész között. Az emberek, boldogságukat keresve, s nem találva, Lucretiusnál

kincs, birtok és hatalom után törek-
senek, Vörösmartynál kincs, hír és
gyönyör után. Az epikureizmus fe-
lől tekintve a hír joggal kerülhetett
bele *A merengőhöz* 14. sorába, mint a
„rejtőzködve élj” epikureus normá-
jának fordítottja, ám a gyönyör sze-
repeltetése a hiábavaló emberi cé-
lok között nem epikureus, inkább az
epikureizmust érő vádak kivédésére
szolgáló megoldás. A 13–16. sorok
gyönyör vs. szívöröm fogalompár-
ja teszi lehetővé, hogy a költemény
úgy érvelhessen az epikureus tanács
mellett, hogy közben ne tűnjön a
testi gyönyörkövetés melletti állás-
foglalásnak.

Ugyanez a téma tér vissza a 19–20.
sorokban: „Kéjt vesz, ki sok kéjt szó-
rakoza kerget: / Csak a szerénynek
nem hoz vágya kint.” E sorpár talán
a mű leginkább epikureus részlete:
egyrészt, mert ez esetben a „kéj” nyil-
vánvalóan magában foglalja a testi
gyönyört is, másrészt, mert felidézi a
gyönyör–fájdalom (itt: kéj–kín) szá-
mítás jellegzetesen epikureus észjá-
rását, amelyet A. A. Long az alábbi
remek példával világított meg: „Ha
[az ember] járatlan az epikureus filo-
zófiában, akkor esetleg olyan dolgok
után veti magát, amelyek az adott
körülmények között több fájdal-
mat okoznak, mint gyönyört. Lehet,
hogy elhajlanak az igazi epikureus
lélekatomjai, amikor a Soho egyik

utcáján sétál, de mivel tudja, hogy a fájdalommentesség sokkal gyönyörte-
libb, mint a pillanatnyi gyönyör-
érzet, nem követi tovább barátait a
night-club bejáratánál.”²⁵ Úgy gon-
dolom, ezt mondja *A merengőhöz* be-
szélője is a 19–20. sorban, Epikurosz
Menoikeuszhoz írott levelének azon
részével összhangban, amely meg-
fogalmazta a tézist: a mértéktartó, s
nem a kicsapongó életforma vezet-
het el a fájdalommentes élethez, azaz
a gyönyörhöz.²⁶

Epikurosz művei visszhangja-
ként ismerhetjük fel a költemény
21–24. sorait is. Csak az élhet bol-
dog életet, mondja a versszöveg,
aki erényes életet élt; e kettő vagy
egybeesik, vagy az utóbbit az előbbi
előfeltételének kell látnunk. Mindez
Epikurosz imént említett levelében
így hangzik: „nincs kellemes élet a
belátás szerinti, helyes és igazságos
élet nélkül, sem pedig belátás sze-
rinti, helyes és igazságos élet a kelle-
mes élet nélkül”.²⁷ A görög filozófus
mondatszerkezete el is dönti a vers-
sorok iménti vagylagos értelmezé-
sét: a boldog és az erényes élet egybe
kell, hogy essék. Ugyanezt a tanítást
Epikurosz *Alapelvek* (más fordítás-
ban: *Legfőbb nézetei*) című művének
ötödik szakaszából is idézhettem
volna.²⁸ A 29–32. sorok megértésé-
hez Seneca tizenhatodik erkölcsi
levelének a képzelgések ellen szóló
epikureus zárlata segítheti hozzá az
olvasót. „A természetes vágyak vé-

gesek, a hamis képzelgések szülte
vágyaknak nincs hol megszűnniök.
Az úton járó előtt lebeg valami vég-
pont, a kóborlás végtelen”, írja a ró-
mai szerző,²⁹ a képzelt vágyakra ha-
sonló metaforikus eljárással utalva,
mint a költemény „hullámain holt
fény s ködvárak lebegnek” sora.

Annyiban összhangban van az
epikureus tanítással a költemény
zárlata is, hogy (45–46. sorában) ba-
ráti körébe hívja vissza az onnan
kikapcsolódott merengő leányt: a
filozófikus élet az epikureusok szá-
mára a baráti körben leélt életet je-
lentette.³⁰ A mű utolsó három sorá-
ban azonban a baráti kör, amely épp
csak feltűnt a szöveg háttérben, el
is halványul, s az előtérben két em-
ber marad: a beszélő férfi és a leány.
S immár valamiféle szerepcsere kö-
vetkezik (vagy inkább következne)
be közöttük: a költemény eddigi
részében a leány szorult vigasztal-
ásra, immár a férfi. A 4. sor a leány
könnyét idézte fel, a mű utolsó sora
a férfi könnyét. A mű első negyven-
egynéhány sora a férfi (filozófiai)
vigasztalását tartalmazza, az utolsó
három sor szerint a leány pillantása
hozhatna derűt ború helyett a fér-
fi arcára. Kétféle vigasztalás kerül
egymás mellé *A merengőhöz* című
alkotásban: a filozófainak sok-sok
mondatra van szüksége ahhoz, hogy
gyógyítani tudjon, a női tekintetnek
ugyanehhez elég csak a férfi felé for-
dulnia. Az utóbbi azonban csak ak-

kor következhet be a költemény szerint, ha az előbbi gyógmód sikerrel járt. Vörösmarty szövegének utolsó három sora tehát nem teszi viszonylagossá addigi tanítását, csak mellé állítja a másfajta, nem tanító jellegű vizsgálási módot, amelyről az olvasó nem tudhatja eldönteni, vajon nem a szerelem előnesze-e?

A merengőhöz értelmezőinek általában gondot okozott az ellentmondás a költemény tanítása, egyáltalán tanító jellege, és szerzőjének romantikus besorolása között. Mivel hajlamosak voltak arra, hogy a műveket a szerzőjük szemléletének kifejezéseként értsék meg, arra kellett gondolniuk, A merengőhöz írásakor megváltozhatott a költő addigi romantikus szemlélete. Csakhogy az irodalmi szövegek nem a szemlélet

„igazi szövegének” a lenyomatait, s a megértésüknek nem a vélt „igazi szövegre” kell irányulnia. Ahogyan A melancholiát író Berzsenyi Dániel e gót költeményében más „nyelven beszélt”, mint a Horatiust követő antikizálókban, ugyanúgy A merengőhöz is más szótárt használt, mint például a Vörösmarty-kötetekben hozzá időrendben legközelebb helyezett, szintén a Laura-versek közé számító Ábránd című alkotás. Sőt, nem egyszerűen más szótárt, más nyelvet, hanem egymással összeegyeztethetetlennek tűnő szótárakat, nyelveket. 1843-ban az irodalmi repertoár része volt az Ábránd beszédfajtája („Szerelmedért / Feldúlnám eszemet / És annak minden gondolatját” stb.), és A merengőhöz beszédfajtája is („Ábrándozás az élet megrontója” stb.). S a diszkurzus mindkét esetben maga az üzenet.

JEGYZETEK

1. Gere Zsolt: *Kétes távol. Életrajzi és keletkezéstörténeti hátterek*. Irodalomismeret, 2019/4., 4–38.
2. Gyulai Pál: *Vörösmarty életrajza*. Budapest, Szépirodalmi, 1985. 236–239.
3. Lásd részletesen: Tóth Orsolya: *Andalgók, merengők, ábrándozók és rajongók. Megjegyzések Kölcsey Ferenc A vadászlak című elbeszéléséhez*. In: *Uő: Egykor és most. Tanulmányok a 19. századi magyar irodalomról*. Pécs, Kronosz, 2017. 99–140.
4. Bajza József és Toldy Ferenc *levelezése*. Sajtó alá rendezte Oltványi Ambrus. Budapest, Akadémiai, 1969. 15.
5. Uo. 17.
6. Uo. 223.
7. Uo. 359.
8. Tóth, i. m. 116.
9. Köteles Sámuel: *Philosophiai antropologia*. Buda, 1935. 207.
10. Pierre Hadot: *A lélek iskolája. Lelki gyakorlatok és ókori filozófia*. Ford.:

- Cseke Ákos. Budapest, Kairosz, 2010. 17.
11. Uo. 265.
12. Uo. 268.
13. Uo. 58.
14. A témáról részletesen lásd: Margócsy István: *Hogyan alakult ki a magyar irodalom filozófiátlanságának tézise?* In: Uő: „...a férfikor nyarában...” Tanulmányok a XIX. és XX. századi magyar irodalomról. Pozsony, Kalligram, 2013. 451–467.
15. Sík Sándor: *Az olvasás tudománya*. Szeged, Sík Sándor Piarista Egyetemi Szakkollégium, 2000. 418. Idézi Gere, i. m.
16. Hajdu Péter: *Az ókori irodalmi műveltség kiszorulásának stációi*. In Uő: *Irodalom, történet, titok, idegenség*. Budapest, Balassi, 2009. 137.
17. Seneca: *Erkölcsei levelek*. Ford.: Kurcz Ágnes. Budapest, Európa, 1975. 16–17. A tézis Arisztipposz tanításaira megy vissza, tőle vették át az epikureusok is: Rítóók Zsigmond: *Epikurosi etika*. Collegium doctorum. Magyar református teológia. 2006/1., 33.
18. „Laetus in praesens animus, quod ultra est, / oderit curare et amara lento / temperet risu: nihil est ab omni / parte beatum.” Szó szerinti fordításban: A jelenben vidám lélek tartózkodik attól, hogy azzal törődjön, ami túl van azon, s a keserveket szelíden nevetve mérsékeli: semmi sem boldog minden részében. (Köszönet Jankovits Lászlónak a segítségéért.)
19. Alasdair MacIntyre: *Az etika rövid története*. Ford.: Szabó P. Imre. Budapest, Typotex, 2012. 161.
20. Marcus Tullius Cicero: *Tusculumi eszmecsere*. Ford.: Vekerdi József. Budapest, Allprint, 2004. 115.
21. Uo. 130.
22. Uo. 136.
23. Uo. 137.
24. „Epikurosz szerint a lélek test...” Lásd: Bene László: „A Kert filozófiája”. In: Boros Gábor (főszerk.): *Filozófia*. Budapest, Akadémiai, 2007. 166.
25. A. A. Long: *Hellenisztikus filozófia*. Ford.: Steiger Kornél. Budapest, Osiris, 1998. 84.
26. Vö. Diogenész Laertiosz: *A filozófiában jeleskedők élete és nézetei tíz könyvben*. Ford.: Rokay Zoltán. Budapest, Jel, 2007. II. 336–337. Lásd a szakirodalomban: Long, i. m. 91–92.
27. Uo. 337.
28. Uo. 340.
29. Seneca, i. m. 62.
30. Long, i. m. 95.; Bene, i. m. 167.

AJÁNDÉKOZZON ÉLET ÉS IRODALMAT!

Lepje meg családtagjait, barátait, üzletfeleit
Élet és Irodalom-előfizetéssel!

Rendelje meg igényes grafikai kivitelű ajándék-
utalványunkat, s adja át annak, akit tartalmaz
és maradandó ajándékkal kíván megtisztelni.
Hónapokon át mindig Önre emlékezteti majd őt
a hetenként érkező *Élet és Irodalom*.

Az ajándékutalvány
megrendelhető,
illetve megvásárolható
a szerkesztőségben:
1089 Budapest,
Magyarok
Nagyasszonya tér 10.,
tel.: 210-5149,
210-5159,
fax: 303-9241,
e-mail:
lapterjesztes@es.hu,
es@es.hu

Az előfizetés díja: negyedévre
8100 Ft, fél évre **14 100 Ft**,
egy évre pedig **25 200 Ft**

ÉLET ÉS IRODALOM
IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

